

kilka monografii¹⁾ podejmujących problematykę z tego zakresu. Chciałbym tu zwrócić uwagę na książkę Iwony Kaproń-Charzyńskiej *Pragmatyczne aspekty słowotwórstwa. Funkcja ekspresywna i poetycka*.

Toruńska badaczka, znana z prac na temat różnych aspektów słowotwórstwa współczesnej polszczyzny, tym razem zajęła się pragmatycznymi uwarunkowaniami tego podsystemu języka. Mimo że wspomniany problem od dawna przewijał się w pracach różnych autorów²⁾, to nie doczekał się dotąd całościowego opracowania. Choćby ze względu na pozycję, jaką we współczesnym naukowym paradygmacie lingwistycznym zajmuje pragmatyka językowa, taka synteza była potrzebna.

Autorka sygnalizowała już od pewnego czasu przedmiot swoich zainteresowań. W kilku jej wcześniejszych artykułach (zob. bibliografia recenzowanej pracy, s. 199–224) można dostrzec kształtowanie się koncepcji badawczej, która najpełniejszy wyraz znalazła właśnie w omawianej monografii. Otrzymaliśmy dzięki temu dojrzałe teoretyczne studium, które wypełnia poważną lukę w polskiej i słowiańskiej literaturze lingwistycznej.

Książka składa się z wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii liczącej aż ok. 470 pozycji.

We wstępie (s. 7–10) autorka podkreśla teoretyczny charakter monografii i formułuje jej podstawowy cel: rozpatrzenie pragmatycznej funkcji słowotwórstwa z uwypukleniem funkcji ekspresywnej i poetyckiej.

W rozdziale I przedstawiono przedmiot badań pragmatyki językoznawczej. Autorka, przywołując prace z zakresu filozofii i lingwistyki wielu uczonych, tworzy solidne podstawy do dalszych analiz. Powołując się na dotychczasowe ustalenia, wyznacza też zakres pragmatycznej funkcji języka, co stanowi kluczowy problem podjętych badań. Kolejna część tego rozdziału została poświęcona omówieniu stanu badań na temat relacji

Iwona Kaproń-Charzyńska, **Pragmatyczne aspekty słowotwórstwa. Funkcja ekspresywna i poetycka**, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, s. 229.

W ostatnich latach obserwujemy wzmożone zainteresowanie badaniami słowotwórczymi. Oprócz rozmaitych opracowań szczegółowych pojawiło się

1) Mam tu na myśli zarówno opracowania dotyczące polszczyzny współczesnej (zob. Burkacka 2012), historycznej (zob. Zarębski 2012), jak i gwarowej (zob. Jaros 2009).

2) Warto tu przywołać prace m.in. Stanisława Grabiasa, Bogusława Krei, Barbary Kudry, Małgorzaty Milewskiej-Stawiany, Alicji Nagórko, Krystyny Waszakowej, Eleny A. Ziemskiej wymienione w bibliografii, s. 199–224.

zachodzących pomiędzy słowotwórstwem a pragmatyką. Zostało ono przeprowadzone dwutorowo: z punktu widzenia 1) nacechowania ekspresywnego i stylistycznego derywatów w kontekście kategorii słowotwórczych i funkcji formantów oraz 2) statusu formacji słowotwórczych w kontekście opozycji system — tekst.

Warto tu zwrócić uwagę na fakt zanegowania przez badaczkę istnienia wyodrębnianych w tradycyjnych opracowaniach derywatów tautologicznych, w których każdorazowo dostrzega ona przejawy zróżnicowania stylistycznego. Problem ten był już sygnalizowany we wcześniejszych pracach (zob. Michalewski 2001), natomiast w pełni — w kontekście polemiki z Tomaszem Kurdyłą — ustosunkowała się do niego dopiero autorka recenzowanej monografii. Na marginesie trzeba wspomnieć, że o ile można się z tą koncepcją zgodzić w odniesieniu do słowotwórstwa opisowego (badacz dysponujący kompetencją językowo-stylistyczną użytkownika polszczyzny współczesnej jest w stanie wychwycić różnice stylistyczne pomiędzy derywatami tautologicznymi typu *taksówka < taxi*), o tyle w stosunku do polszczyzny historycznej rzecz jest zazwyczaj niemożliwa (zob. Kleszczowa 1998: 36–45).

I. Kaproń-Charzyńska wyodrębnia następujące funkcje słowotwórstwa: semantyczną (nominatywną), gramatyczną i pragmatyczną, a w obrębie tej ostatniej trzy funkcje szczegółowe: ekspresywną, stylistyczną i poetycką (s. 57), przy czym właśnie ekspresywną i poetycką uczyni przedmiotem rozważań w dalszych analizach. Wśród funkcji formantów wymienia funkcje: gramatyczną, semantyczną przedmiotową, semantyczną jakościową, pragmatyczną ekspresywną i pragmatyczną stylistyczną (s. 57).

Omawiając badane zagadnienie na tle opozycji system — tekst, autorka podkreśla potrzebę spojrzenia na produkty i środki derywacji w kontekście nowszych paradygmatów naukowych, które eksponują zainteresowanie czynnościowym (pragmatycznym) aspektem języka.

Przedmiotem rozdziału II są teoretyczno-metodologiczne podstawy pracy, które, sygnalizowane we wcześniejszych fragmentach, zostały tu uszczegółowione. Badaczka doprecyzowuje cele podjętych badań (s. 74) i omawia materiałową podstawę monografii. Obserwacją objęto zgromadzone w latach 2011–2014 rzeczowniki proste

i sporadycznie kompozycje, np. *biurfon*s (autorka w trakcie selekcji materiału wykorzystwała zaproponowany przez Andrzeja Bogusławskiego do analizy morfologicznej schemat czwórek proporcjonalnych), wraz z kontekstami, pochodzące z trzech typów źródeł: 1) słowników współczesnej polszczyzny ogólnej, potocznej i socjolektalnej, 2) zasobów Narodowego Korpusu Języka Polskiego oraz 3) tekstów internetowych (s. 75). Autorka zdaje sobie sprawę, że źródła te nie są równorzędne. Zawieszona pomiędzy oralnością i piśmiennością, bliskie potocznej polszczyźnie teksty internetowe mają znaczną przewagę nad słownikami, które nie rejestrują wielu formacji potencjalnych i okazjonalizmów. O niedoskonałości danych leksyko-graficznych badaczka wspomina także przy okazji charakterystyki haseł morfemowych (np. *-isko// -ysko, -ek*), które pojawiają się często w sposób dość przypadkowy w różnych słownikach polszczyzny ogólnej (s. 116).

W omawianym rozdziale Kaproń-Charzyńska wskazuje parametry, które determinują jej postawę badawczą, a wynikają z «zawieszenia» słowotwórstwa między: synchronią a diachronią, gramatyką a leksyką, langue a parole, konwencją i analogią a kreatywnością. Szczegółowo omawia też, wskazując rozbieżności pomiędzy dotychczasowymi ujęciami, teoretyczne podstawy pragmatycznej funkcji słowotwórstwa, by w konsekwencji dojść do wniosku, że «(...) różne źródła ekspresywności derywatów są związane z dwiema funkcjami — ekspresywną i poetycką, które są składowymi funkcjami pragmatycznej słowotwórstwa» (s. 113). Zdaniem badaczki motywacja emocjonalna decyduje o nabyciu przez derywat funkcji ekspresywnej, zaś kontemplacyjna leży u źródeł derywatów o funkcji poetyckiej.

W końcowej partii tego rozdziału za Dystyngtywnym słownikiem synonimów (zob. Nagórko i in. 2004) podano zestaw kwalifikatorów, którymi autorka będzie operować w rozdziałach analitycznych, i zaakcentowano rolę kontekstów wewnętrznych (bliższych) i zewnętrznych (dalszych), pomocnych w interpretacji badanych derywatów (s. 122–123).

Dwa następne rozdziały zostały poświęcone analizie materiału z uwzględnieniem funkcji ekspresywnej i poetyckiej. W rozdziale III spośród wyróżnionych przez S. Grabiasa na podstawie analizy

składnikowej formantów o funkcji ekspresywnej autorka wskazuje te, które «odznaczają się rzeczywistą ekspresją» (s. 132), i odnosi się do zagadnienia obecności komponentu emocjonalnego w derywatach z formantami o funkcji ekspresywnej. Do formantów melioratywnych o funkcji ekspresywnej zalicza: *-uś, -usia, -usio, -iś, -isia, -isio, -cia, -cio, -unia, -unio*, do pejoratywnych zaś: *-as, -or*. W wyniku interpretacji formacji tego typu, każdorazowo osadzonych w kontekstach (uwzględniających również elementy niewerbalne, jak np. emotikony, kombinacje znaków nieliterowych), badaczka zauważa, że formanty pełnią wtedy funkcję ekspresywną, gdy łączą się z neutralnymi podstawami lub nieneutralnymi, «(...) takimi, których nacechowanie nie różni się od nacechowania formantów» (160).

W rozdziale IV na bazie ustaleń Romana Jakobsona, Renaty Grzegorzycowej, Andrzeja Bogusławskiego i własnych zdefiniowano funkcję poetycką, która jest wynikiem językowej kreatywności użytkowników. W odniesieniu do słowotwórstwa manifestuje się ona umieszczeniem morfemów (np. *-uś: chamuś, idiotuś, -cio: chamcio, -oza: śmiechoza, -encja: dupencja*) lub derywatów (np. *ciężarówka* ‘kobieta w ciąży’) w nietypowym kontekście. W pierwszym przypadku mamy do czynienia ze «(...) złamaniem semantycznych i pragmatycznych reguł łączliwości ekspresywnych morfemów melioratywnych» (s. 176–177), natomiast w drugim chodzi o użycie leksemów «(...) w znaczeniu nieutralnym w systemie języka» (s. 189).

Pracę zamyka zwięzłe zakończenie, w którym wskazano na perspektywy badawcze i ponownie podkreślono złożoność podjętej problematyki.

Język i styl, którym posługuje się toruńska badaczka, jest elegancki, a strona techniczna książki — nienaganna. O rzeczach trudnych autorka pisze w sposób wyjątkowo jasny, co — jak wiadomo — nie jest sztuką łatwą. Usterki językowe zdarzają się zupełnie wyjątkowo, np. neologizm *rozmyłość* (s. 25), *zdaje sprawę* zamiast *zdaje sobie sprawę* (s. 68). Dyskusyjne wydaje się też nadużywanie rzeczownika *etykieta* (s. 40, 71, 132, 193) w roli synonimu takich leksemów, jak *określenie, nazwa*.

Recenzowana praca jest znakomitym tłem dla rozważań nad problematyką uwarunkowań pragmatycznych nie tylko słowotwórstwa opisowego

innych języków słowiańskich, ale także w pewnym zakresie dla słowotwórstwa historycznego. Autorka zdaje sobie sprawę z istnienia różnic pomiędzy badaniami synchronicznymi a diachronicznymi, które z punktu widzenia pragmatyki językowej ulegają jeszcze wyraźniejszemu wyostrzeniu (s. 88–91, 99–100). Tak jak ma świadomość (i słusznie) zależności uzyskanych efektów badań od przyjętych założeń metodologicznych i narzędzi badawczych (s. 137, 140). Czy jej ustalenia okażą się do końca wystarczające ze względu na odmienność bazy materiałowej i źródeł, nieprzystawalność kompetencji językowej współczesnych badaczy do dawnej leksyki i w wielu miejscach styczną, ale jednak w kwestiach zasadniczych odmienną metodologię badań synchronicznych i diachronicznych? Na te pytania odpowiedź mogą przynieść studia poruszające badane zagadnienia w kontekście historycznym. Monografia I. Kaproń-Charzyńskiej będzie dla nich na pewno jednym z ważniejszych punktów odniesienia.

Bibliografia

- Burkacka I. 2012: *Kombinatoryka sufiksalna w polskiej derywacji odrzeczownikowej*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Jaros I. 2009: *Nazwy środków czynności w gwaraach łączyczo-sieradzkich. Studium słowotwórczo-leksykalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kleszczowa K. 1998: *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja. Rzeczowniki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1998.
- Michalewski K. 2001: *Dyskusyjne problemy słowotwórstwa opisowego*, Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego XLVI, s. 81–89.
- Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt H. 2004: *Dystyngtywny słownik synonimów*, Universitas, Kraków.
- Zarębski R. 2012: *Rzeczownikowe prefiksy obcego pochodzenia w historii języka polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Rafał Zarębski
Łódź, Uniwersytet Łódzki